

*Ходарева І. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та історії**Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

РОЗШИРЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗАПОЗИЧЕНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ІМЕН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті досліджено характерні тенденції зміни семантичної структури запозичених професійних імен у сучасній українській економічній термінології з огляду на особливості й підходи, окреслені в мовознавчих і фахових працях цієї сфери; описано термінологію галузі, уживану в термінографічних працях, простежено процес поповнення терміносистеми запозиченими елементами; схарактеризовано вияви ускладнення і спрощення семантичної структури, переінтеграції значень.

Актуальність дослідження шляхів проникнення й адаптації визначених термінологічних запозичень, а також розширення їхньої семантичної структури в сучасній українській економічній термінології зумовлена відсутністю як комплексного системного опису, так і структурного аналізу.

Мета дослідження: визначення стану та статусу термінології в окресленій галузі; огляд динаміки основних тенденцій термінотворення та терміновживання – розширення чи звуження семантичної структури запозичених професійних імен, часткової або повної втрати первісного значення та набуття й розвитку нового значення запозиченого слова, що відображає адаптацію до лексико-семантичної системи сучасної української літературної мови.

Установлено, що сучасна українська економічна термінологія перебуває в стані активних змін, зумовлених взаємодією різномовних терміносистем, що супроводжується термінологічними запозиченнями з європейських мов і, зокрема, з англійської. У досліджуваній терміносистемі запозичені найменування осіб за професією, видом діяльності, уподобаннями чи інтересами становлять вагому та органічну частину сучасної української економічної термінології; вони перебувають на етапі активного засвоєння, проходять перевірку в мовній практиці носіїв мови, і поступово інтегруються в український економічний дискурс. Вивчення й систематизація таких мовних одиниць дає змогу виявити не лише їхню специфіку в українській лексиці, а й дослідити зміни семантичної структури запозичень інших лексико-семантичних груп термінів.

Ключові слова: семантична структура, економічна термінологія, адаптація запозичень, семантичні зрушення, розширення значення, звуження значення, переінтеграція значень.

Постановка проблеми. Дослідження процесів поповнення терміносистеми запозиченими елементами, виявлення характерних тенденцій зміни семантичної структури запозичених професійних імен у сучасній українській економічній термінології зумовлює посилення наукової зацікавленості сучасних лінгвістів складним комплексом питань щодо шляхів проникнення й адаптації визначених термінологічних запозичень, що

сприяє пошуку нових підходів до вивчення феномена запозичення загалом та окремих тематичних груп зокрема.

Сучасні науковці досліджують як механізми проникнення іншомовної лексики в мовну систему, так і особливості її функціонування, адже запозичення є закономірним явищем, характерним для кожної розвиненої національної літературної мови, а отже – і для мови науки та фахової комунікації, яка формується в тісному зв'язку із загальними тенденціями розвитку національної літературної мови [1, с. 946].

Зміна семантичної структури запозичень (її розширення / звуження / переінтеграція значень) – це складний поетапний багаторівневий мовний процес, що відображає поступове інтегрування іншомовної лексики системою мови-реципієнта на всіх її рівнях (фонетичному, морфологічному, семантичному, словотвірному) [2, с. 8]. Особливого значення набувають питання, пов'язані з актуалізацією та адаптацією окремих лексико-семантичних груп у сучасній українській термінологічній системі. Семантичну адаптацію науковці трактують як процес інтеграції іншомовної лексичної одиниці в лексико-семантичну структуру мови-реципієнта, а також формування й подальший розвиток значення на новому мовному ґрунті, у взаємозв'язку мовних і позамовних чинників та комплексним впливом екстралінгвальних та інтралінгвальних причин на процес адаптації (Б. Ажнюк, В. Акуленко, С. Гриценко, І. Кочан, Д. Мазурик, О. Муромцева, П. Селігей, В. Сімонок, О. Стишов та ін.). Цілісність цього процесу – тобто пристосування запозичення до норм мови-реципієнта, його поступове «освоєння» та «вкорінення» – підкреслює складну природу іншомовних слів та варіативність їхнього функціонування в новому мовному середовищі [3, с. 96].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові студії представлені працями, що присвячені дослідженню запозичених лексичних одиниць у мові військової сфери (Л. Туровська), у сучасних мас-медіа (М. Навальна), у сфері водного господарства (Л. Малевич), видавничої (М. Процик) та видавничо-поліграфічної справи, галузі інформаційної безпеки та кібербезпеки (О. Черемська, І. Ходарева), електротехнічної індустрії (Л. Козак), маркетингової діяльності (Д. Шапран), науково-технічної галузі (О. Мартиняк), митної справи (В. Дейнека), юридичної справи (М. Вербенец, А. Рижков, М. Паночко) тощо. Утім, запозичення професійних імен у складі сучасної української економічної термінології й досі залишаються недостатньо вивченими в науковому просторі, їх висвітлено лише в окремих наукових розвідках і, вважаючи на дискусійність і вагомість цієї проблеми, вважаємо, потребу-

ють глибшого аналізу та систематизації з огляду на важливість якісного понятійно-термінологічного апарату. У зв'язку з цим, вивчення шляхів проникнення й адаптації таких термінологічних запозичень, а також розширення їхньої семантичної структури в межах окремих тематичних груп, зокрема тематичної групи професійних імен, видається актуальним.

Метою дослідження є виявлення особливостей семантичної адаптації запозичених професійних імен у сучасній українській економічній термінології, зокрема аналіз семантичних змін, що проявляються в розширенні чи звуженні семантичної структури слова, втраті первісного та формуванні нового змісту, а також у пристосуванні семантики запозичень до лексико-семантичної системи сучасної української літературної мови.

Виклад основного матеріалу. На матеріалі запозичених назв професійних імен можна простежити послідовність становлення нових економічних відносин, появу нових економічних реалій та формування оновленої економічної свідомості. Українська ринкова економіка, яка перебуває у процесі становлення, значною мірою орієнтується на усталені моделі європейських та американських зразків. Унаслідок цього разом із новими економічними явищами в українське мовне середовище поступово входять іншомовні назви цих понять, що сприяє формуванню нового шару української термінології у галузі економіки.

Оскільки більшість нових понять з'являється саме в англomовному середовищі, то й розвиток термінології більшою мірою залежить від англomовних першоджерел, які не тільки передають зміст професійної діяльності, формують національну мовну культуру, сприяють взаєморозумінню між спеціалістами, але й «складають актуальну проблему дослідження метамови сучасної науки» [4, с. 290]. У попередніх дослідженнях ми зазначали, що саме від того, наскільки зрозумілими є ці терміни, залежить не лише швидкість засвоєння знань, а й ефективність комунікації в різних сферах [5, с. 767].

Оскільки найбільш яскравою рисою сучасної економічної підмови є її багаторівневність та різноплановість, доцільним буде провести дослідження такої універсальної тематичної групи, як категорія професійного діяча, яка швидко поповнюється та адаптується внаслідок глобалізації, поширення англійської мови та технологічного прогресу. Міждержавна інтеграція зумовлює поступове зближення номінативних систем у сфері економіки, зокрема й щодо назв осіб за професією, про що свідчить активне проникнення англо-американізмів до складу таких лексем у сучасній українській мові. Значна кількість термінів, запозичених з англійської мови, ще не має відповідника в українській. Таким чином, можемо спостерігати прояви великомасштабних глобалізаційних процесів, що висунули на перше місце у світовій комунікації мову англійську.

Назви осіб за професією об'єктивно фіксують еволюційні зміни, які відбуваються у свідомості суспільства в конкретні історичні періоди. Входячи до складу певної концептуальної системи, ці лексеми поступово закріплюються в професійній мові та самі по собі відображають домінуючий напрям колективного мислення, характерний для відповідної доби. В українській фінансово-економічній підмові, згідно з даними тематичних словників і фахової літератури, простежується значна кількість запозичених термінів, що слугують для позначення професійної діяльності. Це найменування за інструментом,

знаряддям праці; найменування за об'єктом; найменування за сферою професійної діяльності тощо.

Одним із ключових критеріїв класифікації іншомовних запозичень є рівень їхньої асиміляції в мові-реципієнті. У наших попередніх дослідженнях ми відзначали, що традиційно за ступенем асиміляції виділяють варваризми, екзотизми і власне запозичення [1, с. 949]. До останніх відносять уже звичні для сучасного мовця терміни *менеджер* і його похідні (*бренд-менеджер*, *лід-менеджер*, *офіс-менеджер*, *піар-менеджер*, *топ-менеджер*), *брокер* (*борт-брокер*, *онлайн-брокер*, *стокброкер*), *букмекер*, *бутлегер*, *геймер*, *дилер*, *дистриб'ютор*, *мерчандайзер*, *провайдер*, *промоутер*, *супервайзер* та інші.

Більшість запозичень, що позначають професію, є вузькоспеціальними термінами-варваризмами, тобто запозиченими чи створеними за зразком якоїсь іншої мови словами або виразами, що порушують норми цієї мови [6].

Попередні дослідження запозичених найменувань-варваризмів засвідчили активне функціонування продуктивних словотвірних моделей мови-донора, переважно англійської. З'ясовано, що англійський суфікс *-er* утворює іменники зі значенням агента дії [1, с. 947]. Ця словотворча модель іменників складається з основи дієслова і суфікса *-er* (або суфікса *-or* для дієслів латинського походження) та використовується для позначення того, хто виконує функцію, виражену дієсловом, наприклад, *джербер* – біржовий посередник, який здійснює операції за власний рахунок та може укладати угоди тільки з іншими біржовими посередниками – членами біржі; *андеррайтер* – маклер в операціях з цінними паперами; людина, яка оцінює страховий ризик [6].

Про неминучість семантичних змін у запозиченнях стверджує В. Сімонок, наголошуючи, що окрім ускладнення і спрощення семантичної структури лексеми, відбувається ще й процес переінтеграції значень, внаслідок чого запозичене слово починає означати речі й поняття, відмінні від тих, які воно означало в мові-реципієнті [7, с. 99]. Розглянемо особливості зміни семантичної структури на прикладі терміна *трейдер*: від англ. *trader* – *trade* (торгувати) з додаванням суфікса *-er* – *торговець*; *біржовий маклер*. Згідно з тлумачним словником сучасної української літературної мови, *трейдер* – «представник брокерської фірми на біржі; особа, яка купує за власний кошт цінні папери і продає їх для отримання короткотермінового прибутку, а також службовець брокера (дилера) або фінансового закладу, який спеціалізується на вдосконаленні угод з купівлі-продажу цінних паперів для фірми або її клієнтів». Зауважимо, що одночасно в українській мові з'являються такі словосполучення, як *старший трейдер* (особливі повноваження особи, що перебуває на цій посаді), *трейдер торгового залу* (працівник брокерської фірми, якому безпосередньо довірено виконувати замовлення), *позишн трейдер* (група спекулянтів на товарній біржі, яка вкладає гроші у спекулятивні операції на порівняно тривалий період часу), що відображають на рівні мови розширення повноважень особи (осіб) [6]. Це свідчить про наявність семантичних зрушень, що супроводжують зміну або розширення значення запозиченого слова, нашарування додаткових значень.

Відмінності у тлумаченні низки термінів у фахових англomовних та українських словниках також підтверджують наявність семантичних зрушень, що виникають у процесі їхньої

адаптації. Так, в англійській мові термін *buyer* (від *англ. Buy* (купувати) + *-er*) – це покупець, особа, яка здійснює купівлю товару, послуг, фінансового інструменту. В українській мові значення терміна *баср* набуває вужчого змісту, обмежуючись значенням фахівця, який здійснює професійний відбір і закупівлю колекцій модного одягу для бутиків і магазинів високої моди, зазвичай напередодні сезону на виставках, або показах нових моделей однієї або кількох торгових марок [6].

Цікавим у цьому контексті видається термін, запозичений з американського варіанту англійської мови *грінмейлерів* (від *англ. Greenmailer – greenmail* (корпоративний шантаж) + *-er – корпоративний шантажист*), який означає «фізична або юридична особа, що займається грінмейлом, тобто продажем компанії її власних акцій за ціною, що перевищує їхній ринковий курс під загрозою поглинання; корпоративний шантаж» [8]. Англійське слово *greenmail* утворено за аналогією зі словом шантаж *blackmail* (*black + mail – буквально чорна пошта*), але зрозуміти його семантику можливо, лише з огляду на алузію на зелений колір (основний колір для сертифікатів на акції в Америці, а також колір грошової одиниці – долара). Слово *greenmailer* зафіксовано в Оксфордському словнику евфемізмів зі значенням *корпоративний рейдер* [9]. У спеціалізованих економічних словниках замість варваризму *грінмейл* використовується калька з англійської – *зелений шантаж*.

Існує група запозичених термінів, подібних до терміна *аутсайдер*, значення яких у процесі засвоєння мовою розширюються, тобто до вже наявного й повністю асимільованого значення додаються нові семантичні відтінки. Так, згідно зі словниковим тлумаченням, англійське слово *outsider* означає «підприємство, що не входить до монополістичного об'єднання». У процесі запозичення англійський термін *outside broker* (буквально, *сторонній брокер – брокерська компанія, яка не є членом фондової біржі*) трансформувалася в термін *аутсайдер*, який отримав два основні значення: 1) підприємство, що не входить до монополістичних об'єднань і змагається з ними на ринку; 2) особа, яка нерегулярно займається біржовими операціями, тобто непрофесійний біржовий спекулянт [6]. У такому випадку маємо справу з розширенням спеціального значення терміна.

Слід зазначити, що суфікс *-er* досить продуктивний і в українській мові (*аудитор, айстопер, дизайнер, дилер, маклер, менеджер, хеджер, стейкхолдер, рейдер, рітейлер*), особливо в економічному дискурсі. Це відбувається й завдяки давно асимільованим і звичним численним запозиченням із французької мови (інженер, революціонер і под.), польської мови (бракер – офіційний товарознавець) тощо.

Існують терміни з суфіксом *-er* (або *-or*), що не позначають професії, і це може створювати певні комунікативні проблеми: бекграундер (маркетингова інформація), дискаунтер (організація роздрібної торгівлі, що підтримує низькі ціни на товар за рахунок зниження витрат обігу), грантор (дарувальник, іноземна благодійна організація, що надає грант), *дигітайзер* (цифровий перетворювач), *іміджсетер* – вивідний пристрій, *драйвер* (програма, що управляє введенням та виведенням інформації (загалом зафіксовано більше шести значень із різних професійних сфер)), *сервер* (назва комп'ютера як пристрою, за допомогою якого можна з'єднуватись з Інтернетом, а також програми, що забезпечує цей процес) і под.

Загалом, використання суфіксації, тобто створення нових форм морфологічним способом, є продуктивним методом утворення професійних імен в мові-реципієнті, зокрема й за допомогою інших суфіксів: *-ник* (*піар – піарник, оффшор – оффшорник*); *-ист (-іст)* (*оригамі – оригаміст, вуайер – вуайерист*); *-к-* (для утворення фемінітивних назв осіб за різними видами діяльності від запозичених із германських мов елементів (*гастарбайтерка, іміджмейкерка, дилерка, криейторка, рієлторка, геймерка, фрилансерка* тощо)).

У фінансово-економічній підмові трапляються запозичення професійних імен, які можна вважати варваризмами, утвореними за іншими моделями. Наприклад: *інсольвент* (від *англ. Insolvent* (неспроможний): *in* (негативний префікс не-) + *solve* (основа дієслова вирішувати) + *ent* (прикметниковий суфікс)) – банкрут; *чартіст* (від *англ. Chartist* (той, хто складає схеми): *chart* (схема) + суфікс *-ист*) – ринковий аналітик, який використовує метод технічного аналізу (чартизм).

Останнім часом науковці відзначають поширення адаптації запозичень, утворених шляхом неафіксальної деривації новітніх агентивних імен за участю загальноновживаної лексики сучасної української мови, а також раніше засвоєних іншомовних слів або їхніх елементів. До прикладу: *інтернет-правозахисник, інтернет-користувач, смарткарт-розробник, кіберзлочинець, кіберсупротивник, хакер-зловмисник, нафтотрейдер* тощо. Проте, у процесі нормалізації й стандартизації термінології важливо враховувати ступінь усталеності терміна в межах відповідної галузі української термінології, адже активне термінотворення, характерне для кінця XX – початку XXI століття, нерідко спричиняє появу синонімів до вже закріплених термінів, що може бути некоректним. Перевагу варто надавати українським термінам, уникаючи зайвого запозичення, та зважати на відповідність терміна нормам сучасної української літературної мови [10, с. 119]. Адже при оцінюванні запозичень важливо керуватися критеріями правильності та доцільності [11, с. 161], зокрема зважати на їхню відповідність лексико-граматичній системі мови та уникати дублювання вже наявних значень.

Висновки. Дослідження особливостей семантичної адаптації запозичених професійних імен у сучасній українській економічній термінології дає підстави стверджувати, що ці лексичні одиниці (назви осіб за професією, видом діяльності, захопленнями тощо) становлять важливу й органічну частину терміносистеми, перебувають у процесі засвоєння, активно апробуються в мовній практиці носіями мови та поступово інтегруються в український економічний дискурс. Варто зазначити, що такі професійні імена можуть відображати різні типи відносин: за знаряддям або засобом праці, за об'єктом діяльності, за галуззю професійної спеціалізації тощо, що свідчить про активну семантичну адаптацію цих лексем у межах сучасної української економічної термінології.

Семантична адаптація запозичених назв осіб за професією може зумовлювати як розширення або звуження значення слова, так і часткову чи повну втрату первісного значення з подальшим формуванням нового, адаптованого до лексико-семантичної системи сучасної української літературної мови.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в систематизації новітньої запозиченої економічної лексики, укладанні тезаурусів, словників економічної термінології.

Література:

1. Ходарева І.М. Семантична адаптація запозичених професійних імен у сучасній українській економічній термінології. Priority directions of science and technology development. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf. com.ua». Kyiv, Ukraine. 2021. P. 946–952.
2. Коробова І.О. Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2018. 20 с.
3. Акуленко В.В. Українська мова в європейському контексті (проблеми розвитку мовленнєвої комунікації). Мовознавство, 2011. № 2. С. 91–97.
4. Дьолог О.С., Ходарева І.М. Місце і роль запозичень у сучасній українській економічній термінології. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця* : матеріали V науково-практ. конф., 26–27 лист. 2020 р.: тези допов. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 290–292.
5. Ходарева І.М., Ляшенко А. Особливості перекладу термінів сфери інформаційних технологій. Current trends in scientific research development. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2024. Pp. 767–772.
6. Словник української мови у 20 томах. URL: <https://slovnyk.me/dict/newsun> (дата звернення 23.04.2025 р.).
7. Сімонок В.П. Розширення семантичної структури запозичених слів. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. Т. 2, № 5. 2016. С. 96–99.
8. Грінмейл. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B3%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BB>
9. Holder B. A Dictionary of Euphemisms: How not to say what you mean. Oxford: University Press, 2008. 412 p.
10. Черемська О.С., Ходарева І.М. Етапи формування термінології видавничо-поліграфічної справи (XX – поч. XXI ст.). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2024. Вип. 61. С. 107–123.
11. Мазурик Д. Нормативне оцінювання нових слів у сучасній українській мові. *Збірник праць і матеріалів на пошану професора І. Ковалика*. Л. : Вид-но Львів. нац. ун-том ім. І. Франка, 2003. С. 161–165.

Khodarieva I. Expansion of the semantic structure of borrowed professional names in modern Ukrainian economic terminology

Summary. Typical tendencies in the change of the semantic structure of borrowed professional names in modern Ukrainian economic terminology development with regard to the features and approaches described in various linguistic and professional works are explored in the article. The terminology of the field used in terminographical studies is indicated. The process of replenishment of the terminological system with borrowed elements is traced. The manifestations of complication and simplification of the semantic structure, reintegration of meanings are characterized.

The relevance of studying the ways of penetration and adaptation of certain terminological borrowings, as well as the expansion of their semantic structure in modern Ukrainian economic terminology, is due to the lack of both a comprehensive systemic description and structural analysis.

The purpose of the research: determination of the state and status of the terminology in the outlined field; review of the dynamics of the main trends in term formation and term usage – expansion or narrowing of the semantic structure of borrowed professional names, partial or complete loss of the old and development of a new meaning of a borrowed word, adaptation of the semantics of the borrowing to the lexical-semantic system of the modern Ukrainian literary language.

It has been established that modern Ukrainian economic terminology is in a state of active change, caused by the interaction of multilingual terminological systems, which is accompanied by terminological borrowings from European languages and, in particular, from English. In the terminological system under study, borrowed professional names (names of persons by profession, occupation, preferences, etc.) are an important and integral component of modern Ukrainian economic terminology, are in the process of being assimilated, tested by the linguistic practice of native speakers, and are adapted in Ukrainian economic discourse. The study and systematization of such linguistic units makes it possible to identify not only their specific features in the Ukrainian vocabulary, but also to investigate changes in the semantic structure of borrowings from other lexical-semantic groups of terms.

Key words: semantic structure, economic terminology, adaptation of borrowings, semantic shifts, expansion of meaning, narrowing of meaning, reintegration of meanings.